
**ФОРМУВАННЯ КОМПЛЕКСНОГО
БАЧЕННЯ ТА РЕКОМЕНДАЦІЙ
ОРГАНАМ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ УКРАЇНИ
ЩОДО ПОДОЛАННЯ НАСЛІДКІВ ОКУПАЦІЇ
ТА ВИКЛИКІВ У ПРОЦЕСІ РЕІНТЕГРАЦІЇ
ТОТ АР КРИМ ТА м. СЕВАСТОПОЛЯ
У ОСВІТНЬО-НАУКОВОМУ НАПРЯМУ**

Валентина Потапова, Юрій Смелянський

Освіта є соціальною та духовною основою життєдіяльності людини, засобом забезпечення демократичних свобод, системотворчим чинником національної безпеки держави, стабільності та розвитку суспільства. Освіта виконує виховну функцію, що полягає у забезпеченні процесів соціалізації особистості та її громадянського становлення, передачі новим поколінням вітчизняного та світового культурно-історичного досвіду.

Але використовуючи інструменти системи освіти можна виховати людиноненависників, гвалтівників, убивць, мародерів, грабіжників. Для таких людей не існуватиме світової культури. Усі інші народи сприйматимуться як неповноцінні, нижчої якості, залежні. Вибираючи такі інструменти освіти суспільство вступає на шлях деградації та самоліквідації. Саме такий вектор обрала російська федерація, реалізуючи свою освітню колонізаційну політику на окупованій території Кримського півострова. Саме такі освітні результати продемонстрували та продовжують демонструвати російські загарбники на тимчасово окупованих територіях України.

Українське суспільство стало гостро потребувати людей нової формації – вільних, амбітних, високоосвічених, відкритих до спілкування, гнучких до змін, досить сміливих, щоб приймати виклики, пристрасних і готових служити не лише своїм кишеньковим інтересам. Потреба в таких людях у процесі реінтеграції Криму, з урахуванням усіх завдань, ще більша. Тому завдання школи у співпраці з батьками та іншими громадськими інститутами – виростити нове покоління молодих людей саме такими. Здавна відома біблійна істина каже, «не вливають нового вина у старі хутра». Тому й виростити нову людину, яка зуміє знайти себе, реалізувати, бути корисною та успішною в сучасному світі, застарілими підходами неможливо.

Виклики, які стоять перед системою освіти зараз, потребують якісних змін. І було б доцільно розпочати переоцінку пріоритетів з урахуванням цільових завдань, пов'язаних з питаннями реінтеграції Криму. Сьогодні школи оцінюють насамперед за рівнем знань її випускників, але, як показує практика, в епоху технічного прогресу, коли інформація стає доступною для всіх, одних знань недостатньо

для того, щоб стати успішною та щасливою людиною.

Є щось більше – вміння спілкуватися, об'єднуватися заради ідеї, співпрацювати, співпереживати, працювати в команді, вміння слухати і прислухатися, вміння чути і бажання бути почутим, вміння спільно жити в суспільстві вільним і водночас не порушувати межі особистісного простору інших людей, вміння та бажання бути корисним.

Тому, основним завданням вчителя та школи є виховати Вільну Людину з великої літери. Це дійсно так, адже свобода дає можливість:

- бачити;
- рухатися вперед;
- жити та діяти автономно.

Історична довідка

Для України 2010 рік став першим роком часткового подолання наслідків світової кризи 2007–2009 років. На кінець 2010 року населення Автономної республіки Крим становило 1 963 500 осіб (без населення міста Севастополя). Населення міста Севастополь 380 800 осіб. Освітній простір Автономної республіки Крим характеризувався такими загальними показниками. Загалом у системі регіональної освіти АРК у навчальному році 2010/2011 рік було задіяно 63 700 працівників.

Не секрет, що на території Кримського півострова мовою спілкування була російська мова, що відобразилося і в освітньому просторі АРК.

Структура кількісних показників регіональної системи освіти в Автономній республіці Крим у 2010/2011 навчальному році

Рівень навчального закладу	Кількість установ	Кількість учнів
Дошкільні навчальні заклади	607	51800
Загальноосвітні навчальні заклади ¹	600	177500
Професійно-технічні НЗ	30	14172
ВНЗЗ	32	55523
Всього	1269	298995

¹ на початок 2010/2011 навчального року функціонувало 609 загальноосвітніх шкіл. На кінець навчального року їх лишилося 600.

² статистичних даних щодо кількості структурних підрозділів вищих навчальних закладів з інших регіонів України на території Кримського півострова немає. Але відомо, що у цих структурних підрозділах на території Криму навчалось 28 400 студентів.

*Структура використання мов
в освітньому процесі 2010/2011 навчального року*

Рівень навчального закладу	Мова навчання			
	українська	російська	кримсько- татарська	англійська
Дошкільні навчальні заклади	1715	49546	539	-
Загальноосвітні навчальні заклади	13609	149793	5399	217
ВНЗ	8515	47008	-	-
Всього	23839	246347	5938	217

Опис стану

«Ризик» та «загроза», терміни, виникнення яких практично своєю чергою породжують проблеми, неприємності та біди. Даючи оцінку існуючих та можливих ризиків і загроз ми пропонуємо наступні визначення:

«Загроза» – це можлива небезпека. Загроза – це обіцянка шкодити, зло. Тобто, потенційно можлива подія, вплив або дія.

«Ризик» – це поєднання ймовірності та наслідків настання несприятливих подій. Чинники ризику – події які можуть відбутися. Тобто ризик – це небезпека.

З точки зору класифікації ризиків та загроз, які можуть та/або супроводжуватимуть процес реінтеграції освітнього та наукового простору в Криму, допустимо визначити таким чином:

1. Ризики та загрози, що формуються довоєнною та до окупаційною історичною пам'яттю. Для прикладу, корупція та дерибан, ВНЗ та їхні філії як магазини з продажу дипломів, оплачувана безкоштовна освіта тощо.

2. Ризики та загрози, що породжуються результатами окупації.

3. Ризики та загрози, що породжуються політикою української влади з кримського питання. У нашому випадку щодо питань реінтеграції освітнього та наукового простору Криму.

4. Ризики та загрози, як результат реалізації політики реінтеграції. Наприклад, наслідки «ручного управління»; «ефект виконавця» тощо.

В Криму на момент початку окупації у лютому 2014 року склалася ситуація, яку узагальнено можна сформулювати наступним чином: «Всіх громадян, які проживають у Криму, можна поділити на приблизно рівні 3 соціальні групи: проукраїнська, проросійська та тих, хто дивиться на світ через призму «теорії холодильника». Про останню – це не добре і не погано, таких у всьому світі більшість, просто система координат, в яких вони живуть у різних державах різна. У Криму всіх громадян повністю влаштовував «український правовий лібералізм, за якого жорсткість законів компенсується необов'язковістю їхнього виконання.

Не влаштовувало «якість влади» та «якість життя». То й були ті «гачки», на які окупанти ловили свідомість громадян у Криму».

Що внаслідок окупації? «Українського правового лібералізму втрачено. Якість влади та якість життя не змінилися і навіть стали гіршими, як відображення російської державної дійсності». І жителі Криму, громадяни України, це розуміють. Кожен по своєму. Адже у кожної людини в голові постійно працює власний аналізатор життя, аналізатор дійсності.

Підсумки роботи цих індивідуальних аналізаторів протягом усього періоду окупації працювали на інтереси України. Але після деокупації та у процесі реалізації політики реінтеграції ці індивідуальні аналізатори не припиняють свою роботу. От тільки оцінюватимуть вони вже українську політику в Криму, кримську українську реальність. Оцінювати, перебуваючи в перехідних станах психіки та свідомості. Індивідуальному, але яке має величезний вплив на формування масового:

1. Негативне сприйняття.
2. Критичне сприйняття.
3. Очікувальне сприйняття.
4. Сприйняття захоплення.

Для ілюстрації. Перебуваючи в ейфорії можливості повернутись додому – сприйняття захоплення дійсності – кримські політичні емігранти реалізують мрію про повернення. Припустимо, це відбувається у середині серпня. І раптом виявляється, що діти та онуки у вересні не підуть до навчальних закладів (дитсадок, школа, виш, профосвіта). Причина банальна – не готові з низки причин (організаційно, економічно, кадрово, інформаційно, методично). При цьому вказати точний термін початку навчального року та інших освітніх процесів влада не може.

Військово-цивільна адміністрація хоч і покликає виконувати функції місцевого самоврядування таким, по суті, не є. Питання – як швидко сприйняття захоплення перетвориться на негативне сприйняття? Питання риторичне.

І таких, як стало модно говорити «епізодів ділової гри – реінтеграція Криму», можна запропонувати дуже багато.

І тепер безпосередньо про проблеми. Основними проблемами, які здатні генерувати ризики та загрози з переходом у стан суспільно-політичної нестабільності, є брехня, невизначеність, дезорієнтація, неорганізованість, байдужість, зарозумілість, помилковість і так далі.

Ризики та загрози, що породжуються довоєнною історичною пам'яттю

Для сфери освіти – це насамперед освітня корупція. Для дошкільних закладів – дефіцит місць, що породжував корупцію. Для загальноосвітньої школи – репетиторство як бізнес. Для ВНЗ – продаж дипломів як система організації навчального процесу, пов'язана з чисельністю контингенту. Особливо щодо комерційних студентів. Для професійної освіти – платна безоплатність. Професійне училище у Ялті, готують кухарів. «Діти, завтра на заняттях навчатимемося готувати страви з качки – всім принести по 1 качці».

У риториці влади, наприклад, взагалі не йдеться про реінтеграцію дошкільного сегменту кримського освітнього простору. Інфраструктура, якої не вистачало до війни. Мається на увазі місця у дошкільних закладах. Як бачить цю ситуацію влада у політиці кримської реінтеграції? Невизначеність, та сама,

---

що генерує ризики. А яка позиція щодо кадрового питання у цьому сегменті? Невизначеність. Якщо звільнені від окупації громадяни України в Криму побачать, що питання у невизначеній перспективі залишаться проблемним для родин – індивідуальними аналізаторами буде породжуватись неприйняття. Як швидко це неприйняття буде спроектовано на Україну загалом? Адже ми матимемо і тих, хто в ейфорії, і тих, хто в очікуванні, і тих, хто в неприйнятті від початку. Три соціальні групи. І окупанти за Керченською протокою нікуди не подінуться.

Ризики та загрози, що породжуються результатами окупації

Серед процесів, які спрямовані на майбутню реінтеграцію тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та м. Севастополь одним з важливіших є процеси реінтеграції системи освіти і як наслідок реінтеграції дітей та молоді.

Із 2014 року в Україні триває збройний конфлікт, який призвів до окупації Автономної республіки Крим та міста Севастополь і територій Донецької та Луганської областей. Протягом 9 років окупаційна адміністрація, використовуючи освітні інституції формальної і неформальної освіти, проводить цілеспрямовану політику знищення національної ідентичності та мілітаризації свідомості молоді.

За інформацією російської статистики чисельність населення в окупованому Криму у віці 14–35 років на 1 січня 2023 року складає 472 000 або 25% населення півострова. А дітей у віці до 18 років було 191 700. За перше півріччя на півострові народилося 7463 дитини.

Дошкільну освіту в тимчасово окупованому Криму отримує біля 80 000 дітей (у 2022 році – 79 843) у 418 дошкільних навчальних закладах. За роки окупації кількість дошкільних закладів зростає, побудовано та введено в експлуатацію понад 50 закладів. На 1 вересня 2023 року було відкрито ще 10 дошкільних закладів на 1480 місць. Таким чином у 2023 року на 1000 дітлахів було 627 місць у ДНЗ. Не вистачає місць і для дітлахів окупованого міста Сімферополь в 74 дошкільних закладах (інформація розміщена на сайті так званого управління освіти, хоча за словами заступниці начальника управління – начальниці відділу загальної освіти окупаційній адміністрації Сімферополя Наталії Матюхіної в Сімферополі діє 64 дошкільних закладу, в очікуванні 1300 кримських сімей).

Загалом до шкіл тимчасово окупованого Криму у 2023–2024 навчальному році пішло 232 369 школярів (у 2022–2023 навчальному році – 233 000 учнів). Збільшилася і кількість дітей, які переїхали з так званих «нових територій» – Донецької, Луганської, Запорізької та Херсонських областей – у 2023–2024 навчальному році до шкіл тимчасово окупованого Криму прийшло біля 3 500 дітей (в минулому навчальному році було 1994 дитини з «нових територій»).

Всі ресурси окупантів в тимчасово окупованому Криму повідомляють, що 2023–2024 навчальний рік почався у 541 школі, а в минулі роки (2021–2022 та 2022–2023 навчальні роки) повідомлялося, що освітній процес на окупованому півострові розпочнеться в 545 загальноосвітніх закладах (рос. общеобразовательных организаций). І це з урахуванням введення нових закладів освіти. Тим паче, що 1 вересня 2023 року була відкрита нова школа

в с. Трьохпрудне Симферопольського району, а так званий глава республіки Сергій Аксьонов заявив, що з 2014 року на окупованому півострові було побудовано 12 шкіл.

Водночас варто звернути увагу, що система шкільної освіти тимчасово окупованого Криму не в змозі забезпечити відповідних умов для навчання і на півострові продовжується навчання в дві зміни. У 2023–2024 навчальному році 20 600 учнів у 98 школах будуть навчатися у другу зміну.

Для прикладу, в тимчасово окупованому місті Сімферополі з 1 вересня в 48 школах міста за парти сядуть біля 50 тис. дітей (у 2022–2023 навчальному році було 49 560 школярів), а першокласників буде біля 5 000 (минулого року – 5900 першокласників). І знов таки в школах окупованого Сімферополя буде друга зміна.

Для забезпечення підвозу дітей до міста навчання з 1 вересня 2023 року працюють 548 шкільних автобуса. Також, за словами окупаційної міністерки освіти Валентини Лаврик до кінця року окупований Крим отримає ще 28 автобусів.

Так у так званому Міністерстві освіти, науки та молоді Криму міністерка Валентина Лаврика повідомила, вперше за парти сяде 23 248 дітей, а сторінці так званого голови республіки Крим Сергія Аксьонова наводиться цифра у 21941 першокласників. При чому дані подаються з різницею в один день. Більш вірогідною все ж є цифра у 23 248 дітей, адже в минулому 2022–2023 навчальному році було 24 624 першачків. Різниця в цифрах на 1345 дитини суттєва, це майже 45 класів або дві школи.

З кількістю професійних освітніх організацій розібратися складно через те, що вони належать до різних відомств, тому на сайті

так званого Міністерства освіти, науки та молоді республіки Крим розташований список з 52 закладів, окупаційна міністерка освіти Валентина Лаврик доповідає про 42 заклади, а так окупаційний глава Криму колабораціоніст Сергій Аксьонов говорить про 36 професійних освітніх закладах.

На початку поточного навчального року в окупованому Севастополі 1 вересня відкрили свої двері 68 шкіл – 62 державні школи та 5 чи 6 приватних шкіл. Питання забезпечення належними умовами в окупованому Севастополі так і не вирішені, у 38 школах запроваджена друга зміна і кількість дітей, які відвідують школи в другу зміну зростає, адже в минулому році було 37 шкіл з другою зміною.

До першого класу у 2023–2024 навчальному році вперше за парти сіло 6105 учнів, що менше в порівнянні з минулим роком, коли першокласників було 6220, хоча кількість перших класів збільшилась з 208 до 211.

У 2023–2024 навчальному році 9876 учнів розпочали навчання в 10 закладах професійної освіти (минулого року в закладах ПОО навчалось 9324 учня).

Освітній процес в дошкільних закладах тимчасово окупованого Криму у 2022–2023 навчальному році здійснювали 6484 працівника (минулого року – 6 368 працівників). Кількість вчителів теж збільшилась – у цьому навчальному році в школах окупованого півострова працює 17 499 вчителів (у 2022–2023 навчальному році було 17 382 вчителів). У 2023–2024 навчальному році в школах окупованого Криму працює 1 400 молодих спеціалістів. Разом з тим, не зважаючи на незначне збільшення вчителів в тимчасово окупованому Криму, педагогів не вистачає – так у Сімферополі не вистачає вчителів початко-

---

вих класів, російської мови та математики. Окупаційна влада намагається вирішити питання забезпечення шкіл педагогами різними шляхами – в Сімферополі та Ялті з місцевого бюджету доплачують по 5 000 рублів молодим спеціалістам; задіяна програма «Земський вчитель» (за 3 роки в окупований Крим приїхало 102 вчителів, кожному з яких виплачують 1 000 000 рублів), вчителям надають пільги по оплаті житла та виділяють земельні ділянки й інше. А з 4 вересня 2023 року в Кримському республіканському інституті післядипломної педагогічної освіти розпочався набір для учасників так званої СВО (спеціальна військова операція – так в Росії називають повномасштабне вторгнення).

Освітній процес у 2023–2024 навчальному році в закладах освіти в тимчасово окупованому Севастополі за інформацією російської статистики забезпечує 1755 педагогічних працівників дошкільної освіти та 3101 педагогічний працівник шкільної освіти (в минулому році було 1701 вихователь та 3051 вчитель, хоча за інформацією так званого Департаменту освіти і науки Севастополя в дошкільних закладах працювало 1613 педагогічних працівників, а в школах – 3378).

Системою освіти в тимчасово окупованому Криму керує так зване Міністерство освіти, науки та молоді «республіки Крим» на чолі з міністеркою Лаврик Валентиною Василівною (народилась в с. Хоменки Шаргородського району Вінницької області, у 1995 року закінчила Сімферопольський державний університет ім. М.В. Фрунзе за спеціальністю «українська мова», кваліфікація «філолог», викладач української мови).

Керування системою освіти у тимчасово окупованому Севастополі відбувається через

Департамент освіти і науки м. Севастополя, який на 1 вересня 2023–2024 навчального року очолював виконуючий обов'язки Кривонос Максим Юрійович.

У 2014 році в Криму навчалися майже 60 000 студентів, серед яких понад 15 000 після окупації півострова перевелися у навчальні заклади під контролем України. У ВНЗ III–IV рівнів акредитації анексованого Севастополя навчалось орієнтовно 14 000 студентів.

У серпні 2014 року голова російського уряду Дмитро Медведєв розпорядився створити в Сімферополі Кримський федеральний університет імені В.І. Вернадського (КФУ). У жовтні 2014 року він підписав розпорядження про створення ще одного федерального університету – Севастопольського державного (СДУ). Для створення КФУ вирішили об'єднати 7 ВНЗ і 7 наукових організацій півострова, для СДУ – 7 севастопольських ВНЗ. Більшість приватних закладів закрилася, а філії українських вищих навчальних закладів у Криму набір на перший курс у 2014 р. не оголошували. Обидва університети утворені в січні 2015 р.

За даними самоаналізу КФУ, в 2015 р. у закладі навчалися 31 650 осіб, серед них на денній формі – 19 739. Кількість студентів на бюджетній основі становила 48,5% від загальної кількості. Слід зауважити, що до анексії тільки в ТНУ ім. В.І. Вернадського навчалися майже 18 000 студентів. У 3-х інших великих ВНЗ Сімферополя (КДМУ, НАПКБ і КАТУ) – приблизно 15 000.

Відповідно до оприлюдненої інформації, у Кримському федеральному університеті імені В.І. Вернадського в 2018/2019 роках навчалось 32 668 осіб, а в Севастопольському

державному університеті – 10 500. Щороку кількість контингенту КФУ скорочується: за 2018/2019 р. загальна кількість студентів, які там навчаються, зменшилася на 6% (1 878 осіб).

Окрім об'єднання вишів в окупованому Криму відбувався й процес скорочення закладів вищої освіти. Якщо на початок 2014 р. в Криму діяло 94 закладів вищої освіти (разом з філіалами), то восени 2014 р. їх залишилося всього 10, а на початок 2023 року – 8:

- Керченський державний морський технологічний університет
- Кримський інженерно-педагогічний університет
- Кримський федеральний університет імені В. І. Вернадського
- Кримський університет культури, мистецтва та туризму
- Університет економіки та управління
- Кримський юридичний інститут (філіал ФГКОУ ВО «Університет прокуратури Російської Федерації»

● Кримський філіал ФГБОУ ВО «Російський державний університет правосуддя»

● Кримський філіал ФГКОУ ВО «Краснодарський університет Міністерства внутрішніх справ Російської Федерації»

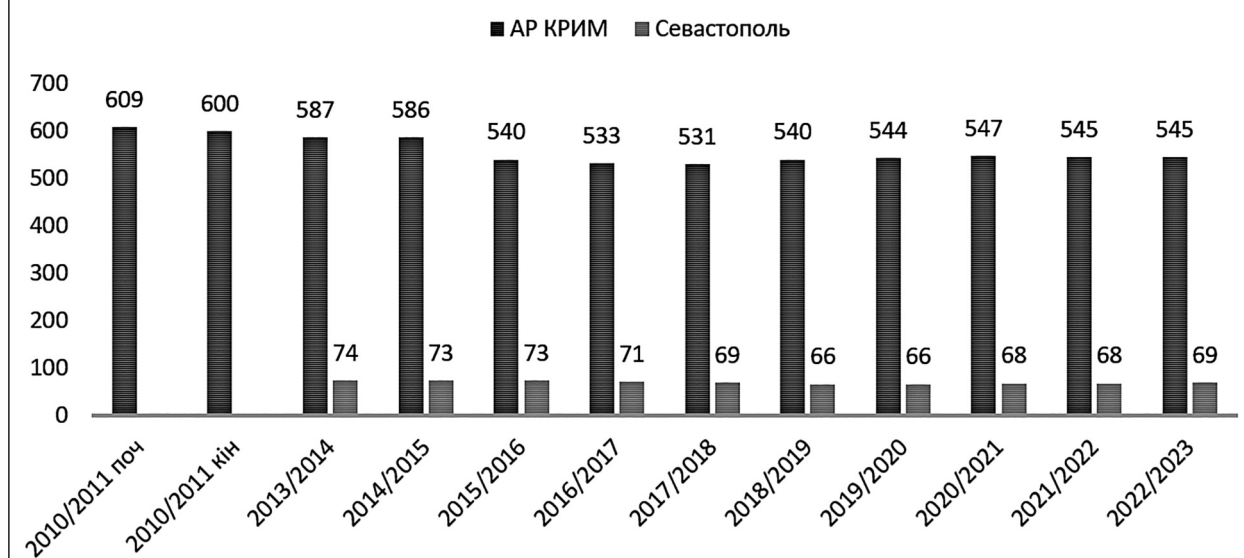
Потрібно також врахувати, що окрім «монстра» КФУ, інші заклади вищої освіти виконують номінальну функцію – так у Кримському університеті культури, мистецтва та туризму у 2022 році навчалось біля 500 осіб.

Освітній процес на окупованих з 2014 року територіях України був змінений на стандарти окупованих територій чи російські, а згодом повністю підпорядкувався російським стандартам. Великою проблемою є те, що частина українських дітей здобуває освіту лише за російськими стандартами, що унеможлиблює формування у них української ідентичності через освіту.

За 9 років окупації АР Криму та м. Севастополь окупаційна влада сформувала цілу систему знищення української ідентичності дітей на тимчасово окупованих територіях.

КІЛЬКІСТЬ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ШКІЛ ТОТ АВТОНОМНОЇ РЕСПУБЛІКИ КРИМ ТА М. СЕВАСТОПОЛЬ ЗА НАВЧАЛЬНИМИ РОКАМИ

Експерти ЦГП «Альменда», які 9 років досліджують освітню політику росії щодо дітей в Криму, мали змогу структурувати її в певну схему – «російська система знищення ідентичності дітей на ТОТ». Компонентами, а точніше механізмами, цієї політики є мілітаризація, індоктринація, знищення українознавчого компоненту в освіті, пропаганда «культу» війни.

Для розуміння викликів, які постануть перед українською державою варто навести кількісні показники освітнього поля тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та м. Севастополь в динаміці та порівнянні з до окупаційними роками.

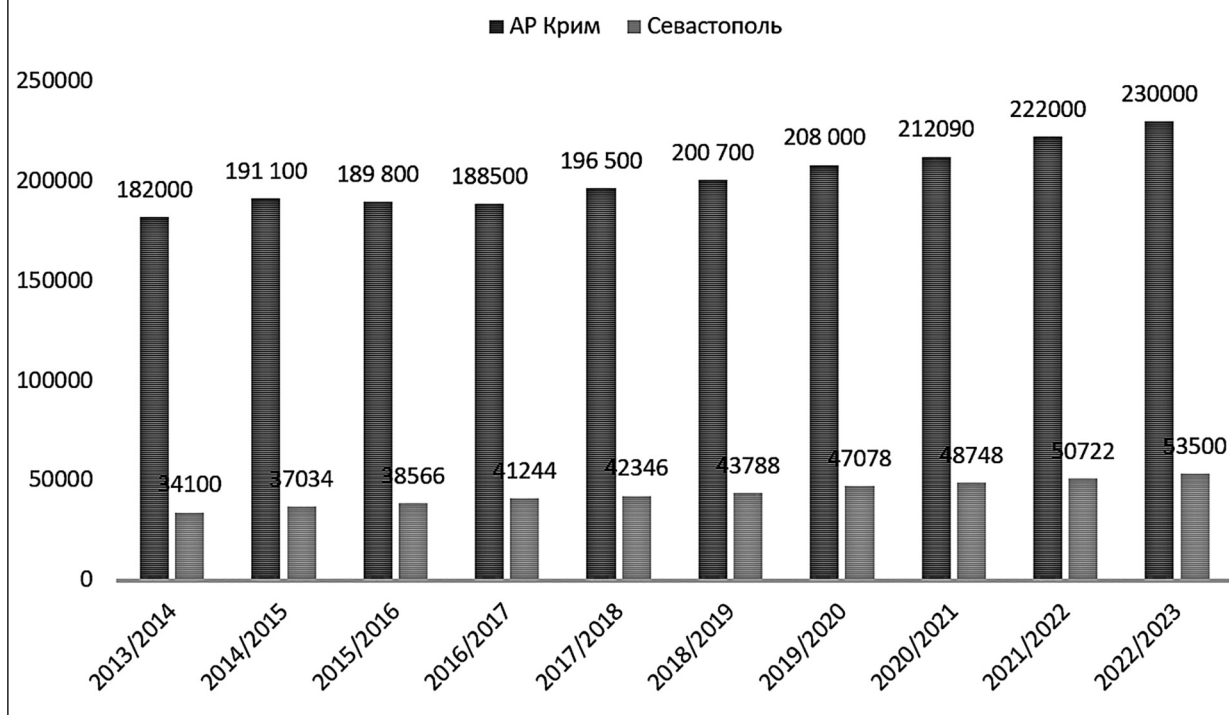
За даними Міністерства освіти та науки України на момент окупації в Криму загально середню освіту у 586 закладах загальної середньої освіти отримували 208 536 учнів,

серед яких випускників та випускниць було 12 079.

Після окупації відсутні офіційні відомості освітнього поля тимчасово окупованого Криму і орієнтуватися можна лише на дані окупаційного Міністерства освіти «Республіці Крим». Останніми роками освітня статистика анексованого Криму стала закритою. Дізнатися кількісні показники або дуже складно, або інформація надто суперечлива. Окрім того, суттєва різниця у статистичних даних може виникати з огляду на особливий статус Севастополя, дані якого завжди рахувалися окремо.

Водночас неможливо порахувати кількість громадян України, які отримують освіту в окупації, оскільки за декілька років окупації у різні способи було здійснено певну заміну кримчан на російських громадян (на початок 2018 р. – до 17%). Також статистичні дані не враховують

**КІЛЬКІСТЬ ДІТЕЙ, ЯКІ НАВЧАЛИСЬ У ШКОЛАХ ТОТ
АВТОНОМНОЇ РЕСПУБЛІКИ КРИМ ТА М. СЕВАСТОПОЛЬ
ЗА НАВЧАЛЬНИМИ РОКАМИ**

суттєвого збільшення військового контингенту і працівників спеціальних служб, більшість серед яких «перебираються» на півострів із сім'ями. Показовими є такі приклади: у Севастополі в 2018 навчальному році кількість учнів перших класів збільшилася на 30% (з 3800 до 4500), через що впроваджено навчання у дві зміни.

Перебування півострова під контролем окупаційної влади тривалий час сприяє загрозливій ситуації щодо наявності результатів навчання за вимогами Державного стандарту загальної середньої освіти та освітніх документів згідно рівням Національної рамки кваліфікацій.

Закон України «Про освіту» визначає такі рівні освіти: початкова освіта, яка відповідає

першому рівню Національної рамки кваліфікацій (1–4 клас); базова середня освіта, яка відповідає другому рівню Національної рамки кваліфікацій (5–9 клас); профільна середня освіта, яка відповідає третьому рівню Національної рамки кваліфікацій (10–11 клас).

Таким чином майже 100 % школярів та випускників попередніх років у Криму повинні будуть під час інтеграції отримати відповідні освітні документи щодо трьох рівнів освіти. На жаль, з 2015 року питання отримання освітніх документів (свідоцтва про здобуття базової середньої освіти та свідоцтва про здобуття повної загальної середньої освіти) підміняється питанням вступу до вищих навчальних закладів України. Створена система спрямована лише на тих учнів, які висловили бажання

продовжити навчання у вищих навчальних закладах України, і не розв'язує питання «нострифікації» у будь-якій формі освітніх документів дітей із тимчасово окупованої території.

У кількісних показниках без врахування дітей, які переїхали з РФ, це орієнтовно 200 тисяч освітніх документів (Свідоцтва про здобуття базової середньої освіти та Свідоцтва про здобуття повної загальної середньої освіти (дані на 2023 р).

Проблеми, що породжені окупацією

Ці проблеми вже створені. Ці ризики та загрози вже існують. Насамперед – це мілітаризація свідомості молоді, дітей. Усіх, хто пройшов через окупаційний освітній простір. Як виявлятиметься ця мілітаризація свідомості – неадекватне, спочатку негативне сприйняття України як ворога. Внутрішній аналізатор може призвести до чергового витoku поляризації суспільства на проросійське та

Аналіз контингенту учнів тимчасово окупованого Криму в контексті рівнів навчання і навчання за програмами українського освітнього поля показує, що лише учні, які 2022/2023 р. закінчили 10-й клас, навчалися за державними освітніми стандартами України, решта вже виключно за програмами російської федерації і не мають жодної сертифікації за рівнями навчання України

Класи	Роки											
	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	
1-й												РФ
2-й											РФ	РФ
3-й										РФ	РФ	РФ
4-й									РФ	РФ	РФ	РФ
Перший рівень Національної рамки кваліфікацій (свідоцтва про здобуття початкової освіти)												
5-й								РФ	РФ	РФ	РФ	РФ
6-й							РФ	РФ	РФ	РФ	РФ	РФ
7-й						РФ	РФ	РФ	РФ	РФ	РФ	РФ
8-й				РФ	РФ	РФ	РФ	РФ	РФ	РФ	РФ	РФ
9-й			РФ	РФ	РФ	РФ	РФ	РФ	РФ	РФ	РФ	РФ
Другий рівень Національної рамки кваліфікацій (свідоцтва про здобуття базової середньої освіти)												
10-й		РФ	РФ	РФ	РФ	РФ	РФ	РФ	РФ	РФ	РФ	РФ
11-й	УК	РФ	РФ	РФ	РФ	РФ	РФ	РФ	РФ	РФ	РФ	РФ
Третій рівень Національної рамки кваліфікацій (свідоцтва про здобуття повної загальної середньої освіти)												

проукраїнське як основи протистояння. Найстрашніше, якщо проукраїнська частина не матиме аргументів, окрім «треба потерпіти». Отже.

Ризик спотвореного сприйняття подій, що відбулися в період з 2014 року до факту деокупації. Це, як мінімум.

Ризик спотвореного сприйняття історії.

Ризик мовного неприйняття і це один з найбільш легко, при правильному підході, переборному ризику. Наприклад, позиція – для чого вивчати українську мову? Для кар'єри та соціального ліфта територією України? Так. Це необхідність. Для життя у Криму – ні. **Й це нам потрібно змінити.** До речі, виміри соціальних настроїв у Криму та Севастополі у 2011 році це дуже яскраво проілюстрували. Проводив ці виміри російський аналітичний центр і вони були у дуже неприємному шоку від результатів. Усвідомлення мешканцями Кримського півострова потреби знання української мови.

Але є деякі «але». Наприклад. Конституційна тримовність у довоєнному Криму. Ми справді віримо, що всі три мови мали у Криму однаковий статус?

Йде десятий рік окупації. Весь період окупації українська мова фактично була забороненою для вживання на окупованій території. У Криму в цей період можна спостерігати картину, коли група кримських мешканців запливає в море та спілкується українською мовою – замовкаючи, коли підпливає хтось незнайомий, чужий. Небезпечно, можна постраждати за мову.

Слід визнати, що в майбутній реінтеграції Кримського півострова мовне питання буде займати особливе місце.

Не зважаючи на декларації про багатомовне освітнє середовище на окупованих територіях (в тимчасово окупованому Криму мовами освіти в дошкільній, початковій та середній освіті (до 10 класу) є російська, українська та кримськотатарська; а у 10–11 класах – тільки російська; аналогічна ситуація і у Севастополі.

На момент спроби анексії у березні 2014 р. навчання державною мовою охоплювало **7,3% українських учнів (13 322 осіб)**, працювали 7 україномовних шкіл у містах, проте **жодної україномовної школи – у сільській місцевості.** Більш того, українська мова була загальнообов'язковою для вивчення в усіх школах АРК і м. Севастополя, що призводило до 100% володіння державною мовою серед дітей та молоді.

Після окупації РФ майже знищила можливість навчання дітей на українській та кримськотатарських мовах, і це не зважаючи на рішення міжнародних організацій.

Якщо у довоєнному 2013–2014 навчальному році кримський регіональний освітній простір характеризувався наступними показниками:

15 шкіл із кримськотатарською мовою навчання (182 класи, 3092 учні);

1 школа із кримськотатарською мовою навчання і класами з українською мовою навчання (40 класів, 809 учнів);

20 шкіл із двома мовами навчання: кримськотатарська і російська (68 класів, 679 учнів);

27 шкіл із трьома мовами навчання: українська, кримськотатарська і російська (109 класів, 1281 учень);

Загалом кримськотатарською мовою навчалися 5551 учень (3,1% від загальної кількості);

---

12 707 учнів вивчали кримськотатарську мову як предмет, 28 – поглиблено, 6906 – факультативно.

То у 2022/2023 навчальному році у на частині окупованого Кримського півострова який має назву від окупантів «республіка Крим» функціонувало 545 загальноосвітніх організацій, у яких навчалося 230 300 учнів.

Навчання здійснювалося трьома «державними» мовами «республіки Крим»: російською, українською та кримськотатарською мовами.

Функціонувало 528 загальноосвітніх організацій з російською мовою навчання

Функціонувало 16 загальноосвітніх організацій з кримськотатарською мовою навчання (261 клас, 5462 учні). Крім того, на базі 21 загальноосвітньої організації з російською мовою навчання відкрито 119 класів із кримськотатарською мовою навчання (1905 учнів).

Продовжувала функціонувати одна загальноосвітня організація з українською мовою навчання (9 класів, 182 учні). Крім того, на базі МБОУ «Сімферопольська академічна гімназія» м. Сімферополя відкрито клас з українською мовою навчання (15 учнів).

Таким чином, російською мовою навчалося 222 800 учнів (96,7% від загального контингенту), кримськотатарською мовою – 7 300 учнів (3,2%), українською мовою – 197 учнів (0,1 %).

У 2022/2023 навчальному році у загальноосвітніх організаціях «республіки Крим» організовано викладання та вивчення 7 рідних мов народів російської федерації, які проживають у «республіці Крим»:

- вірменська (134 учні),
- болгарська (49 учнів),
- грецька (142 учнів),

- кримськотатарська (33351 учнів),
- німецька (117 учнів),
- російська (178454 учнів),
- українська (3486 учнів).

У 2022/2023 навчальному році у 562 освітніх організаціях «республіки Крим», які реалізують програми дошкільної освіти, навчалося 78 600 дітей, з них російською мовою – 72 600 дітей (98,33 %), кримськотатарською – 1 300 (1,63 %), українською – 31 (0,04 %).

Ризики та загрози, що породжуються політикою української влади з кримського питання.

До них слід віднести:

Ризик помилковості визначення стратегічних та проміжних цілей реінтеграції.

Ризик хибності у виборі кримської регіональної освітньої моделі.

Ризик поляризації суспільства.

Відповідно до ст. 3 Конституції України кожен має право на освіту. Повна загальна середня освіта є обов'язковою. Держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах; розвиток дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої і післядипломної освіти, різних форм навчання; надання державних стипендій та пільг учням і студентам.

Відповідно до ч. 1 ст. 4-1 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» однією із цілей державної політики із забезпечення державного

суверенітету України на тимчасово окупованій території є забезпечення захисту прав, свобод і законних інтересів фізичних та юридичних осіб у передбаченому законом обсязі. А відповідно до ч. 2 ст 5 цього ж закону, основними напрямками захисту прав і свобод цивільного населення на тимчасово окупованих територіях є:

- захист основоположних політичних і громадянських, економічних, соціальних, культурних та інших прав і свобод людини;

- забезпечення доступу до закладів освіти та медіа України.

Зазначене реалізується шляхом забезпечення:

- права на здобуття дошкільної, позашкільної, загальної середньої, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти за будь-якою формою здобуття освіти, визначеною законодавством;

- права продовжити навчання та пройти державну підсумкову атестацію у відповідних закладах освіти на території інших регіонів України у разі якщо вони не завершили здобуття повної (базової) загальної середньої освіти;

- права здобути на конкурсних засадах вищу, фахову передвищу та професійну (професійно-технічну) освіту за кошти державного бюджету, зокрема на умовах державного замовлення, у порядку та в межах квот, визначених Міністерством освіти та науки України (далі – МОН);

- права на проходження атестації для визнання здобутих кваліфікацій, результатів навчання та періодів навчання у порядку, визначеному МОН, за винятком осіб, які здобуття вищої освіти на тимчасово окупованій території почали після дати початку тимчасової окупації відповідної території.

Для забезпечення зазначених прав Верховною Радою та Урядом України були прийняті та затверджені **більш ніж 75 різних правових актів, більшість з яких є актами реагування на виклики та певною мірою не відповідають ситуації сьогодення (Додаток).**

Виділяємо основну, на нашу думку, регуляторну базу, прийняту Міністерством освіти і науки України (далі – МОН):

- Порядок прийому для здобуття вищої, фахової передвищої та професійної (професійно-технічної) освіти осіб, які проживають на тимчасово окупованій Російською Федерацією території України затвердженого Наказом Міністерства освіти і науки України від 01 березня 2021 року № 271 (в редакції від 11.10.2022) ;

- Порядок прийому на навчання для здобуття вищої освіти в 2023 році, затвердженим наказом МОН № 276 від 15.03.2023 (в редакції від 05.07.2023);

- Порядок прийому на навчання для закладів фахової передвищої освіти в 2023 році, затвердженим Наказом МОН № 277 від 15.03.2023 (в редакції від 05.07.2023);

- Типові правила прийому до закладів професійної (професійно-технічної) освіти України, затвердженими Наказом МОН № 499 від 14.05.2013 (в редакції від 03.08.2023);

- Наказ МОН від 15.05.2023 № 563 «Про затвердження методичних рекомендацій щодо окремих питань здобуття освіти в закладах загальної середньої освіти в умовах воєнного стану в Україні»;

- Наказ МОН від 12.01.2016 (в редакції від 14.03.2023) № 8 «Про затвердження Положення про індивідуальну форму здобуття повної загальної середньої освіти»;

- Наказ МОН від 19 травня 2016 року № 537 «Про затвердження Порядку проходження атестації для визнання здобутих кваліфікацій, результатів навчання та періодів навчання в системі вищої освіти, здобутих на тимчасово окупованій території України після 20 лютого 2014 року».

Також деякі проблемні питання можуть роз'яснюватись листами від МОН.

Але підхід щодо реагування на виклики через «ситуативно реагування» призвів до того, що не всі нормативні акти корелюються між собою, зміни законодавства відбуваються з запізненням або після того, як ситуація змінилась та втрачено сенс внесених змін.

Для прикладу відразу після окупації частини української території до українських вишів для продовження навчання були переведено більш ніж 23 000 українських студентів, а вступна кампанія 2014 року, майже не відрізнялась від довоєнної. Наступна вступна кампанія (2015 року) показала, що кожний 10-й абітурієнт обрав Україну. Таки показники були внаслідок того, що майже всі абітурієнти

мали свідоцтва про базову загальну середню освіту, мали базові знання з української мови та історії України і дистанційно потрібно було отримати освіту лише за старшу (профільну 10–11 клас) школу. Несвоєчасне реагування на виклики, які пов'язані з дистанційною освітою та державною сертифікацією рівня освіти призвели до різкого падіння показника (2015 – 943, 2016 – 153) і як наслідок втрати можливості інтеграції молоді з півострова.

Також, слід також зауважити, що кримська молодь досі не може користуватися рівними освітніми правами щодо отримання безоплатної загальної середньої освіти: вона все ще надається неефективними засобами – тобто дистанційні методи навчання або ж через самоосвіту (екстернат форма) – коли держава виконує лише контролюючу функцію (у формі державних іспитів), без розробки програм подолання освітніх розривів та відповідних навчальних програм для онлайн курсів.

В 2016 році для усунення дискримінації та створення рівного доступу до вищої освіти Міністерством освіти і науки України (МОН)

був створений особливий порядок тестування знань через освітні Центри «Крим-Україна» (так звана вступна процедура «Квота-2», введена Наказом МОН № 271), а також вжито низку інших заходів для спрощення вступу до вишів для кримської молоді. Але все ще є низка невирішених питань, зокрема:

1. Порядку, що затверджений Наказом № 271 МОН, в якому зазначається можливість надання квот для вступників з ТОТ до закладів професійно-технічної, фахової передвищої та вищої освіти, в той час як Порядок прийому на навчання до закладів фахової передвищої освіти в 2023 році не встановлює квоту для вступників з ТОТ, цієї ж квоти не передбачають Типові правила прийому до закладів професійної (професійно-технічної) освіти України.

2. Незважаючи на позитивне рішення про виділення освітніх квот на навчання для вступників з окупованої території, уряд не звернув уваги на проблеми тих кримчан, що переводяться з навчальних закладів, створених окупаційною владою. Освітня система не розглядає цих осіб як таких, що вступають до вишів вперше, а тому вони позбавляються квоти на безоплатне навчання.

3. Прийнята Постанова Кабінету міністрів України (КМУ) №1045 повністю не вирішує питання соціальних стипендій всім студентам-переселенцям (як тим, що навчаються за державний кошт, так і тим, що сплачують за навчання), що суперечить Законам України (ЗУ) №1207-VII та №1556-VII.

4. ЗУ №1207-VII гарантує право осіб з тимчасово окупованих територій на отримання освіти за державним замовленням, однак механізму реалізації цих гарантій досі не розроблено, а використання бюджетних місць з «Квоти-2» не передбачено.

5. Діти, зареєстровані як внутрішньо переміщені особи (ВПО), не можуть повною мірою користуватись цільовою державною допомогою, що передбачена ЗУ №425-VIII, оскільки Постанова КМУ №975 яка протирічить положенням закону та ускладнює його виконання.

В 2020 році Верховна Рада України (ВРУ) прийняла Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення освітньої діяльності у сфері вищої освіти», тим самим законсервувавши існуючу недосконалу процедуру вступу кримчан до вишів на материковій частині України.

Тому існує необхідність дослідження цих норм та встановлення їхньої відповідності між собою, адже донині немає чіткої освітньої політики держави, від чого, відповідно, виникають труднощі у здобувачів освіти.

Якщо більш проаналізувати нормативно-правову базу у відповідності до проблем, які виникають у здобувачів освіти з АР Крим та м. Севастополь, можемо зазначити наступне:

1. Проблеми загальної середньої освіти

Внаслідок збройної агресії з боку російської федерації та незаконної окупації нею українських територій реалізація права на освіту на тимчасово окупованих територіях ускладнюються. Українські діти в окупації піддаються тиску зі сторони окупаційної влади, яка фактично не дає їм можливості обирати за якими державними стандартами навчатись: України чи російської федерації. Також у зв'язку з бажанням навчатись в українських школах діти та їхні батьки можуть зазнавати переслідувань та цькувань, через це вони обирають навчатись за українськими програмами потай. В результаті має місце присутнє подвійне навантаження на дітей через

нехтування росією міжнародними нормами. В той же час Україна вживає заходів задля поліпшення стану дітей на ТОТ у тому числі з питань, що стосуються освіти.

На даний момент передбачається дистанційна та екстернат форми навчання, як одні з найвдаліших для дітей з ТОТ, проте тут також існують нюанси. Відповідно до Положення «Про індивідуальну форму здобуття повної загальної середньої освіти» затвердженого Наказом МОН №8, екстернат може організуватися для осіб, які перебувають на неконтрольованій території або на території населених пунктів на лінії зіткнення та не можуть відвідувати навчальні заняття в закладі освіти або не можуть пройти річне оцінювання.

Позитивним моментом є можливість дистанційного зарахування, а також можливість скласти річні оцінювання дистанційно. Важливим є неможливість отримання документа про освіту без прибуття на підконтрольну Україні територію, що піднімає певні безпекові питання, тому що шлях може пролягати через зону бойових дій, також це додаткові фінансові витрати. Серед складнощів існує відсутність інформації про екстернат форму навчання на сайтах самих шкіл чи неактуальність опублікованої там інформації.

Під час аналізу сайту МОН не було знайдено, наприклад, алгоритму чи роз'яснень щодо зарахування до 1 класу осіб ТОТ. Така відсутність інформації може стати перепорою під час реалізації права на освіту.

Підсумовуючи, існує певна нестача актуальної інформації на офіційних джерелах, що значно ускладнює батькам та дітям процес подання документів для отримання освіти, а також існують питання, які потребують додаткового врегулювання.

2. Проблеми

професійно-технічної освіти

Відповідно до Порядку прийому для здобуття вищої, фахової передвищої та професійної (професійно-технічної) освіти осіб, які проживають на тимчасово окупованій Російською Федерацією території України затвердженого Наказом МОН № 271 від 01.03.2021 (у редакції від 11.10.2022), для отримання документів про базову середню освіту або повну загальну середню освіту, необхідних для здобуття вищої, фахової передвищої та професійної (професійно-технічної) освіти, проходять річне оцінювання та державну підсумкову атестацію (крім випадків звільнення від державної підсумкової атестації) за екстернат формою здобуття освіти в уповноважених закладах загальної середньої освіти. Тобто процедура схожа до процедури для закладів вищої та передвищої освіти, проте вступники до закладів вищої освіти можуть подавати заяви до ЗВО через освітні центри, в той час як вступники до закладів професійно-технічної освіти не можуть подавати заяви на вступ через освітні центри «Крим – Україна» та «Донбас – Україна», а така можливість певним чином спростила б цю процедуру для осіб з ТОТ.

Вищезгаданим Порядком передбачено, що він визначає особливості отримання документів про загальну середню освіту та особливі умови прийому для здобуття вищої, фахової передвищої освіти, професійної (професійно-технічної) освіти особами, які проживають на тимчасово окупованій Російською Федерацією території України, із наданням можливості вступати у межах встановлених **квот** прийому до закладів освіти України. Проте цей же Порядок не передбачає квот для вступників до закладів професійної освіти

та відсилає до Типових правил прийому до закладів професійної (професійно-технічної) освіти України затверджених Наказом МОН №499 від 14.05.2013 (у редакції від 03.08.2023), які у свою чергу також жодних квот для вступників з ТОТ не передбачають.

Наприклад, Порядком прийому на навчання для здобуття вищої освіти в 2023 році встановлюється квота-2 для вступників з ТОТ, що гарантує їм певний відсоток місць ліцензованого обсягу, для вступників до закладів професійної освіти доцільно запровадити аналогічну квоту, аби гарантувати абітурієнтам з ТОТ можливість навчатись в Україні.

3. Проблеми фахової передвищої освіти

Відповідно до відносно нового Закону України «Про фахову передвищу освіту» від 06.06.2019 (в редакції від 23.03.2023) фаховий коледж – заклад фахової передвищої освіти або структурний підрозділ закладу вищої освіти, іншої юридичної особи, що провадить освітню діяльність, пов'язану із здобуттям фахової передвищої освіти. Цей закон припиняє сприйняття коледжу як закладу вищої освіти та визначає його як заклад фахової передвищої освіти.

Одним із звернень до нашої організації було колективне звернення щодо заповнення всього ліцензійного обсягу у фахових коледжах під час дії вступної кампанії та, відповідно, неможливості вступу абітурієнтів з ТОТ до закладів фахової передвищої освіти.

Проаналізувавши Порядок прийому на навчання для здобуття вищої освіти в 2023 році, розуміємо, що для вступників до закладів вищої освіти, які знаходяться на ТОТ існує квота-2, що гарантує їм можливість вступу до ЗВО. Якщо ж шукати аналогічну квоту для

вступників до закладів фахової передвищої освіти з ТОТ у Порядку прийому на навчання до закладів фахової передвищої освіти в 2023 році – її просто не буде знайдено. Себто держава не гарантує певний відсоток ліцензійного обсягу, що може використовуватись вступниками з ТОТ до фахових коледжів і в силу факторів, які не залежать від вступників, а спричинені окупацією, вони можуть просто не отримати чи не встигнути отримати бажане місце для навчання в закладах фахової передвищої освіти, що і сталося із заявниками, які звернулись до ГО «ЦГП АЛЬМЕНДА».

Дана проблема збігається із проблемою професійно-технічної освіти у контексті відсутності пільги при вступі для осіб з ТОТ і, відповідно, рішення її може бути аналогічним – запровадження квоти-2 для вступників з ТОТ до фахових коледжів, а також врегулювання використання закладами фахової передвищої освіти всього ліцензованого обсягу до закінчення вступної кампанії.

4. Проблеми вищої освіти

У 2023 році до українських ЗВО з ТОТ АР Крим та м. Севастополь вступило 86 осіб, цей показник є низьким, що означає наявність певних проблем. Порядок прийому на навчання для здобуття вищої освіти в 2023 році складається зі 125 сторінок разом з додатками, така кількість матеріалу, який, до того ж, наповнений специфічною термінологією ускладнює його коректне трактування, що може викликати його помилкове розуміння різними спеціалістами, ЗВО та вступниками. Це може стати перешкодою до вступу до ЗВО абітурієнтами з ТОТ.

Ще одним із нюансів є те, що Порядок прийому для здобуття вищої, передвищої та професійної (професійно-технічної) освіти

осіб, які проживають на тимчасово окупованій російською федерацією території України затверджений Наказом МОН № 271 визначає лише дати завершення прийому заяв, вступних іспитів, але не встановлює їх початкові рамки, таким чином заклади освіти на власний розсуд встановлюють часові рамки, часто цю інформацію складно отримати на сайті ЗВО, що може спричинити пропущення вступником іспитів. Ця частина потребує додаткового врегулювання.

Листом МОН №1/10142-23 від 11.07.23 року «рекомендовано закладам вищої і фахової передвищої освіти з 01 вересня 2023 року максимально перейти до здійснення освітнього процесу в аудиторному форматі з урахуванням наявності та місткості укриттів», що по факту унеможлиблює навчання дітей з ТОТ. Цей лист лише рекомендація та не має обов'язкового характеру, проте заклади вищої освіти взяли його за основу та видали накази про обов'язкове очне навчання, чим поставили під загрозу можливість навчання для осіб, які перебувають в окупації, а також для тих, хто виїхали з України у зв'язку із повномасштабним вторгненням.

Ці дві категорії осіб не мають гарантованої можливості через безпекову ситуацію, а також фінансові складнощі приїхати до України та навчатись тут оф-лайн, а у відповідності до ст. 57-1 Закону України «Про освіту» здобувачам освіти, працівникам закладів освіти, установ освіти, наукових установ, у тому числі тим, які в умовах воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану в Україні чи окремих її місцевостях, оголошених у встановленому порядку (особливий період) були вимушені змінити місце проживання (перебування), залишити робоче місце, місце навчання, незалежно від місця їх проживання (перебування)

на час особливого періоду гарантується організація освітнього процесу в дистанційній формі або в будь-якій іншій формі, що є найбільш безпечною для його учасників. В даному випадку ЗВО ігнорують цю норму та обмежують доступ до вищої освіти особам з ТОТ, адже неприбуття до закладу освіти на очне навчання може загрожувати відрахуванням.

5. Проблема переведення на бюджет студентів, які перемістились з ТОТ

На другому місці за кількістю звернень розміщується питання щодо переведення осіб з ТОТ на навчання за кошти державного бюджету із навчання за кошти фізичних чи юридичних осіб, яка, як мінімум, є наслідком, недостатньої поінформованості осіб з ТОТ у своїх правах. Це питання є дійсно важливим, адже в умовах окупації немає можливості сплачувати великі суми за навчання.

28 жовтня 2022 року Кабінет Міністрів України прийняв Постанову №1224 «Про затвердження Порядку переведення на навчання за державним замовленням окремих категорій здобувачів фахової передвищої, вищої освіти, які зараховані до закладів фахової передвищої, вищої освіти до 2021 року включно на місця, що фінансуються за кошти фізичних та/або юридичних осіб» в якій затвердив порядок у відповідності до якого особи, що проживали чи проживають на ТОТ та були зараховані до закладів вищої чи фахової передвищої освіти до 2021 року включно, можуть бути переведені на навчання за кошти державного бюджету. Низка громадських організацій ще у 2022 році підняла питання щодо можливості застосування такої норми на практиці, проте до цього часу жодних змін до цього порядку так і не було внесено.

Відповідно до Постанови №1224 четверта категорія осіб для переведення на навчання за кошти держбюджету повинна надати наступні документи: витяг з реєстру територіальної громади, який підтверджує відомості про місце проживання (перебування) особи або інформацію про відсутність таких відомостей станом на 24 лютого 2022 р. разі коли витяг з реєстру територіальної громади містить інформацію про відсутність зазначених відомостей, документом, що підтверджує право на переведення на навчання за державним замовленням, може бути документ про освіту, здобуту у відповідний період часу в закладі освіти, який розташований на ТОТ або в зоні бойових дій.

В той же час Україною не визнаються будь-які освітні документи, видані окупаційною владою, тобто для осіб, які проживають на ТОТ АР Крим та вступили до українських закладів освіти до 2021 року включно фактично заблоковано переведення на бюджетну форму навчання у відповідності до цього порядку.

6. Визнання здобутих кваліфікацій, результатів навчання та періодів навчання в системі вищої освіти, здобутих на ТОТ

Міністерство освіти і науки України своїм Наказом № 537 затвердило у 2016 році порядок проходження атестації для визнання здобутих кваліфікацій, результатів навчання та періодів навчання в системі вищої освіти, здобутих на тимчасово окупованій території України після 20 лютого 2014 року, проте цей порядок діяв лише для жителів ТОТ Криму, а наразі через певні законодавчі зміни його можна застосувати лише до осіб, які вступили до ЗВО Криму до початку його окупації.

Особи, які через життєві обставини, як от матеріальні труднощі, потреба у догляді за тяжкохворими родичами чи за інших поважних причин були змушені залишитись на ТОТ і, відповідно, отримувати освіту за держстандартом окупанта, у разі повернення в Україну фактично залишаються без вищої, фахової передвищої, професійно-технічної освіти та у результаті без можливості працевлаштування. Донині немає законодавчого способу вирішення цієї ситуації.

Для розв'язання такої проблеми 08.08.2023 до Верховної Ради України було подано проект Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо визнання результатів навчання осіб, які проживають на тимчасово окупованій території України» № 9591, у якому пропонується надати можливість визнання результатів навчання осіб на ТОТ для чого, відповідно до законопроекту, надаватиметься можливість проходження атестації для визнання результатів навчання та кредитів ЄКТС.

Головне науково-експертне управління у своєму Висновку погоджується із необхідністю новел, але визнає потрібність їх доповнень та правок. Таку ж думку має Комітет з питань освіти, науки та інновацій, що розміщується у його Висновку. Отже, наразі законопроект чекає його корегування та другого читання.

Такі доповнення до законодавства мають на меті спрощення реінтеграції осіб з ТОТ та дійсно можуть сприяти цьому на практиці.

Третя група ризиків та загроз. Ті, що породжуються політикою української влади з кримського питання

Лише тільки відносно реінтеграції освітнього та наукового простору Криму.

- загроза неприйняття України через справу до справедливості. З 90-х років доволі часто було чути від молоді під час спілкування фразу – «ми втрачене покоління». І це стосувалося кожного десятиліття незалежності. Внаслідок окупації Криму ми отримуємо на півострові справді «втрачене покоління» і це як мінімум «покоління». Щоби більше не стало.

Механізм отримання українських освітніх документів. Атестати, дипломи, кваліфікація робітничих професій, посвідчення водія (це теж підтвердження робочої кваліфікації після навчання та складання іспитів). Для прикладу. Норми прийнятого за основу законопроекту №9591 від 08.08.2023 року. Це тимчасові норми на період війни? Деякі учасники обговорень стверджують, що так, норми законопроекту на час війни. Але життєвий досвід, з огляду на те, що про це в законопроекті нічого не сказано, формулює нове питання – хто чи що є гарантом того, що ці норми доблесно не застосовуватимуться у політиці кримської освітньої реінтеграції? Відповіді немає. Невизначеність.

Що у законопроекті. Визнаємо 75 балів. А 25 балів слід підтвердити протягом 1 обов'язкового року навчання. Десятий рік випускники одержують спеціальності та кваліфікації. Як мінімум, реалізація такого рішення негативно позначиться на половині населення Криму. Пояснюємо чому на прикладі.

По перше. За чий рахунок насправді цей процес буде відбуватися? За рахунок того, хто має підтвердити кваліфікацію чи спеціальність? По суті, це варіант економічних санкцій за те, що змушений був жити на окупованій території. А якщо платити нема з чого? Кредит брати? Ще можна об'єктивно обґрунтувати

потребу за умови бюджетного фінансування такого додаткового навчання. А потім включайте до суми репарацій і це буде об'єктивна вимога. Або, у крайньому випадку, міжнародна допомога цього процесу.

На перший погляд, у законопроекті є згадка про те, що фінансування цього процесу є бюджетним. Але в жодному супровідному документі до законопроекту немає навіть приблизного розрахунку щорічної суми видатків на цей процес. Не вказано розпорядник або розпорядники бюджетних коштів. Сама ситуація із наповненням доходної частини державного бюджету та його залежність від зовнішньої фінансової допомоги дає підстави робити висновки про те, що коштів для бюджетного фінансування процесу обміну освітніх документів у рамках норм законопроекту не буде взагалі або не вистачить. Пояснень немає. Невизначеність. А такі економічні санкції генеруватимуть неприйняття України.

По друге. Інша сторона. Проблеми часу. Чи вистачить року? 25 кредитів – це майже семестр. Навчальний рік це 60 кредитів ЕСТС. За такою логікою вистачить. 25 кредитів приблизно 5-6 дисциплін. Але. Наведемо приклад з групи дисциплін, які складають бюджетно-податковий блок з підготовки економістів у сфері фінансів.

Бюджетна система – 4 кредити 4 курс бакалаврату 2 семестри вивчення.

Податкова система – 6,5 кредитів 4 курс бакалаврату 2 семестри вивчення. Щоб розпочати вивчення Податкової системи треба вивчити: Фінанси; Гроші та кредит; макроекономіку; Мікроекономіку.

Місцеві фінанси – 5 кредитів, але вивчати їх можна лише вивчивши Бюджетну та Податкову системи.

Перелічені та інші економічні дисципліни нерозривно пов'язані із законодавством. Там нема чого зараховувати. Україна – унітарна держава. Московія – федеративна. Навіть державні моделі є різні.

Насправді року не вистачить. Що робимо? Навчаємо за класичною схемою чи розробляємо адаптаційні програми? Хто готує ці програми? У який час має пройти цей процес? Скільки дипломованих фахівців втратить кримський регіональний ринок праці? Ким буде заповнено? Який рівень соціально-економічної напруги отримаємо в результаті?

Від рішень залежить виникнення ризиків та загроз. А в нас повна невизначеність. Або, у крайньому випадку створення Силікової долини, туризмом чи вирощуванням наркотичних конопель вирішити всі проблеми. Або ж обіцянкою повернути довоєнну освітню модель до Криму. Але ж частиною цієї довоєнної моделі були: освітня корупція; російсько-український коледж у Ялті на вулиці Архівній і там же філія Європейського університету. Філія МДУ Ломоносова у Севастополі та інші навчальні заклади. Ми їх також повертаємо?

Ризики та загрози, як результат реалізації політики реінтеграції

Приклад, про наслідки «ручного управління» та «ефект виконавця». Деякий час тому постійний представник президента в Автономній республіці Крим пані Ташева написала пост повний захоплення про чергову парламентську «перемогу» у кримському питанні, йшлося про законопроект про новий адміністративно-територіальний поділ у Криму. Суто практичний приклад, який зокрема стосується

й організації освітнього процесу і породжується цим законопроектом.

Новостворений Курманський район. Одна із крайніх точок району село Дер-Емес. Найкоротша відстань від села до райцентру 57,9 км. Це офіційно за картою. Існують сумніви, що маршрут буде прокладено найкоротший. Проте. Цю відстань, ті транспортні засоби, що у глибинці по всій Україні сьогодні забезпечують пасажиропотік, будуть долати близько 120 хвилин. У найкращому випадку 90–100 хвилин. Один рейс на день, В автобусі взагалі як то кажуть «не продихнути, не поворухнутися». І при цьому всім охочим місця не вистачить. В іншому варіанті 2 рейси на день з ранку, але не щодня.

Ще один аспект. Мова про кримську територію яка за старих часів кліматичних умов (а вони повертаються) мала назву «Голодний степ». Напівпустеля. Влітку в тіні 45С і більше. Коридор для калмицьких вітрів зі сходу на захід. Якої реакції від суспільства ми очікуємо?

Відповідь – «потім можна буде корегувати, і так і буде. Бо ми не знаємо міграції населення, кількості людей, потреб і так далі»? Це приклад мислення у координатах ручного управління. Слід додати освітніх кольорів. Ми можемо собі уявити стан та настрої освітян, яким у таких логістичних умовах треба їхати, іноді терміново «тут і зараз», наприклад, на методичний семінар до райцентру. Бюджету на відрядження немає. І автобус або лише туди, або лише назад. Ночуй, де хочеш, але з ранку бути на заняттях. А настрої батьків та учнів у період підготовки до школи, проходження медкомісії тощо.

У цій ситуації обов'язково і неодноразово виникне «ефект виконавця» – чиновника нижнього рівня. Для якого головне завдання

дати звіт про виконання – «нічого не знаю має бути» в різних варіантах ситуації. Матимемо ризик виникнення ворожості до влади та держави в цілому як наслідок створення додаткових проблем, труднощів, витрат, незручностей тощо. А ще – «ризик кадрового голоду». Правильніше «загроза дефіциту кадрів» і ця загроза вже існує. Додаємо сюди можливість виникнення «ризика інформаційної ями» на території, що знаходиться у процесі реінтеграції.

До речі, щодо фінансових ресурсів. Сьогодні, коли знайомишся з поглядами влади на тактику реалізації політики реінтеграції в Криму, звертаєш увагу на те, що розпорядники бюджетних коштів не вказуються в планах дій від слова «зовсім». Це можна сприймати і як непрофесіоналізм і не розуміння суті процесів і водночас як підготовку до «ручного корупційного управління» процесів реінтеграції. Якщо, не дай Боже, так станеться ми отримаємо посилення ефекту щодо «ризика впливу історичної пам'яті». Особистісні аналізатори спрацюють.

7. Мовне питання у політиці освітньої реінтеграції

Нажаль, процесу мовної інтеграції осіб з ТОТ приділяється не так багато уваги. В умовах жорсткої мовної політики російської федерації, а також довготривалої окупації, можуть втрачатись мовні зв'язки.

Таким чином у багатьох зверненнях від осіб з ТОТ були питання щодо існування курсів по вивченню чи покращенню знань української мови.

У 2021 році Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій запустило пілотний проект – Проведення безоплатних підготовчих курсів зі стипендіальним забезпеченням для вступників з ТОТ на базі

ЗВО, проте на сайті Міністерства відсутня інформація про успішність чи загалом реалізацію такого проекту після 2021 року.

На сайті Уповноваженого із захисту державної мови розміщена інтерактивна інформаційна мапа, яка дозволяє переглянути наявні курси з вивчення української мови оф-лайн, проте не про всі обласні центри є інформація. Також на сайті розміщені онлайн-ресурси. Міністерство культури та інформаційної політики України створило Національну платформу з вивчення української мови, що може використовуватись особами з ТОТ.

Проаналізувавши освітньо-професійні програми (ОПП) різних спеціалізацій кількох ЗВО України, можна дійти висновку, що якщо інваріативна складова цих програм може містити українознавчий компонент (наприклад, Українська мова за професійним спрямуванням), то варіативна складова зазвичай не містить жодної дисципліни українознавчого компонента, а особи, які проживали на ТОТ потребують його наявності для мовної реінтеграції та заповнення прогалін у знаннях, які утворились під час окупації.

Підсумувавши вищеперераховане постає проблема відсутності єдиної політики держави щодо реінтеграційних курсів для осіб з ТОТ, доцільним є створення єдиної програми, що сприяла б вивченню та покращенню української мови особами з ТОТ, а також закриттю інших освітніх проблем, що виникають під час тривалої окупації.

Так, викладання однозначно має вестись українською мовою. Для дітей, яким навіювали і це відбилося на свідомості та підсвідомості, що українське це погано та вороже. І цей дуже важливий чинник слід враховувати. Бо в результаті можемо отримати «ризик падіння

рівня засвоєності матеріалу та освітньої інформації». Або «ризик продовження звернення через інтернет до російських освітніх джерел, що цементуватиме мілітаризовану свідомість дітей». А точніше і те, й інше.

Як поєднати існуючі вимоги та мінімізувати виникнення ризику – працівник системи кримської освіти повинен бути готовий чітко та виразно пояснити матеріал та освітню інформацію кримськотатарською та російською мовами та в жодному разі не пропонувати замість пояснень додаткові платні курси.

Без такого розуміння розраховувати на позитивний результат реінтеграції як мінімум наївно. На одному із круглих столів, де йшлося про реінтеграцію освітнього простору, наші шановні колеги навели приклад роботи українських гімназій у довоєнному Криму. Приклад у контексті «ми розпочали викладання українською, і діти підтягнулися та подолали особистісні труднощі. Все склалося добре». Так, справді все так і було. Чи означає це, що не треба взагалі боятися виконання норм закону про освіту у процесі освітньої реінтеграції та подолання мілітаризованої свідомості кримських дітей та молоді.

Приклад із довоєнної реальності, тобто із ситуації, коли Крим – це Україна за фактом життя. Коли немає того факту, що окупанти 24 години на добу протягом 10 або більше років (ми сьогодні не знаємо скільки триватиме окупація) мілітаризують свідомість суспільства та насамперед дітей та молоді. Формуючи образ України – ворога. А це вже зовсім інші умови для сприйняття мови навчання. Ці міркування до того, що мовне питання слід обов'язково враховувати в категорії ризиків та загроз при ухваленні рішень щодо моделі політики реінтеграції.

Мовне питання може стати додатковим фактором формування загрози «мислення втраченого покоління», а це дуже серйозно. Це вже є загроза виникнення ворожості з усіма негативними наслідками.

Ще одне питання, яке мало обговорюється – **методичне забезпечення у контексті забезпечення навчальною літературою.**

І в цьому питанні в якості прикладу слід зупинитися на такій дисципліні, як «історія». Проблема загальноукраїнська, яка існує весь період незалежності – ми боїмося своєї історії. Точніше, ми боїмося говорити правду про свою історію. З тієї причини, що правда не однозначна і буває не дуже красивою. Це один бік питання. Інший, вже чисто кримський – у нас було вкрадено приблизно 500 років історії Криму.

А без розуміння історичного минулого неможливо належним чином сформувати правильне позиціонування своєї малої Батьківщини (регіону, міста, села) у координатах своєї держави. Неможливо без правильного розуміння історичного минулого Криму виховати та перетворити мілітаризовану свідомість кримської молоді у свідомість «відповідального громадянина України». Пошук по сайтах, що пропонують навчальну та методичну літературу привів до видання «Нариси з історії Криму в ХХ ст: 1939–1990 роки». Це додаткова література. Можливо, є ще щось.

Але. За логікою та в контексті моделі бюджетних відносин, яка функціонує в Україні за мовником на виготовлення такої літератури, має виступати Рада міністрів АРК, вірніше міністерство освіти АРК – якої сьогодні не існує. Могло б виступити військово-цивільна адміністрація Криму, якби мала такі повноваження та була створена. Її також немає. Слід

враховувати, що виконання такого замовлення в найкращому випадку десь рік.

Тобто ми маємо «ризик нестачі історичних знань про Крим». До речі, цей ризик вже сьогодні проявляється під час ухвалення рішень щодо формування політики реінтеграції в Криму. Серед українських урядовців. Тільки чиновники не поспішають визнаватись у відсутності таких знань та такого розуміння. Адже за традицією, що склалася з радянських часів, а вірніше більш ранніх часів, – якщо людина стає прошарком між краєм керівного чиновного столу і чиновного крісла у нього автоматично з'являються необхідні знання та навички. І це не так.

Додаємо сюди «ризик відсутності розпорядника бюджетних коштів». Ризик, який на свій вплив може просто поставити хрест на всій реінтеграції.

Нажаль у нас в системі освіти загалом існує проблема з чітким визначенням цінностей чи ціннісних орієнтирів. А без цих орієнтирів виховати «відповідального громадянина» та «патріота» проблематично. Тим більше, реінтегрувати носія мілітаризованого окупантами свідомості. У цьому контексті для реінтеграції освітнього простору Криму маємо «ризик відсутності цінностей». Такий ризик породжує дезорієнтацію свідомості та накладаємо сюди мілітаризовану свідомість. Погані наслідки.

Які можуть бути наслідки? Неприйняття; суспільна напруженість, суспільно-політичне та соціально-економічне протистояння; вибори не на користь України; бунт; повстання; громадянська війна; нова окупація. Чим більше ризиків буде мінімізовано, тобто їх виникнення не допущено, тим вища ймовірність позитивного завершення процесу реінтеграції в Криму.

Про науку. У риторичі та вже прийнятих документах про реінтеграцію наукового простору Криму немає жодного слова. Що ми вже маємо і що проглядається.

Ризик втрати наукового потенціалу. Повністю чи частково.

Ризик втрати архівів наукових установ.

Ризик втрати безперервності наукових досліджень.

Ризик втрати наукових кадрів.

Ризик втрати наукових напрямів.

Ризик відсутності фінансових ресурсів відновлення наукової інфраструктури.

Будь-яке рішення, дія, тобто політика, може стати інструментом породження загроз і ризиків, якщо людина, група, спільнота сприйматимуть таку політику як не справедливу; таку що обмежує права; гідність; що погіршує якість життя, її перспективу; соціальний статус тощо. Для прикладу. Хтось розуміє під зміною свідомості формування вільної людини, а влада – шанувальників влади.

Що ще потрібно додати. Для забезпечення безпеки, зокрема національної, існують різні інструменти:

- Інструмент примусу. Армія, поліція, контррозвідка, прокуратура, суд тощо. Цей інструмент має певний рівень ефективності у короткостроковій перспективі. Можливо середньострокової. У разі громадського схвалення застосування інструментів примусу. Тобто сприйняття їх як справедливих.

- Інструмент «прийняття», тобто зміни моделі свідомості, моделі мислення, системи цінностей. Ефективний у довгостроковій перспективі. Складніший для застосування. Так ось, освіта є одним із інструментів зміни свідомості. Тобто з набору інструментів «прийняття».

РЕКОМЕНДАЦІЇ
ОРГАНАМ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ УКРАЇНИ
ЩОДО ПОДОЛАННЯ НАСЛІДКІВ ОКУПАЦІЇ
ТА ВИКЛИКІВ У ПРОЦЕСІ РЕІНТЕГРАЦІЇ
ТОТ АР КРИМ ТА м. СЕВАСТОПОЛЯ
ДО ОСВІТНЬО-НАУКОВОГО НАПРЯМУ

Реінтеграція освітнього простору Кримського півострова багаторазово ускладнюється тим, що окрім виконання стандартних освітніх завдань – виховання патріота, відповідального громадянина, Вільної Людини, кримська регіональна освітня система має одночасно відновити свою функціональність та подолати наслідки окупації та мілітаризації свідомості у мешканців Кримського півострова.

Тому при розробці стратегій реінтеграції рекомендуємо керуватися принципом найкращих інтересів дитини та з урахуванням положень міжнародних угод з прав дитини. А формуючи політику реінтеграції освітнього поля тимчасово окупованих територій, у тому числі, зробити наступні кроки:

Проблеми, які потребують вирішення та реалізації в період перебування Кримського півострова під тимчасовою російською окупацією

1. Рекомендувати Президенту України з метою виконання основних завдань Консультативної ради внести зміни щодо персонального складу Консультативної ради з питань

деокупації та реінтеграції тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя, долучивши до її роботи не менше двох кримських експертів з-поміж членів експертної ради при Представництві Президента України в Автономній Республіці Крим та місті Севастополі за наступними умовами:

- рекомендація експертної ради при Представництві Президента України в Автономній Республіці Крим та місті Севастополі:

- практичний досвід роботи у гуманітарній сфері освітньо-наукового напрямку в Криму з терміном не менше 10 років.

2. Рекомендувати Верховній Раді України:

2.1. Прискорити розгляд та прийняття *Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо визнання результатів навчання осіб, які проживають на тимчасово окупованій території України»*

2.2. Визнати, що стратегічним завданням щодо забезпечення національної безпеки у довгостроковій перспективі є питання мінімізації можливостей для колабораціоністів діяти на користь агресора на території України у цілому та на деокупованих територіях України відповідно. З огляду на важливість питання рекомендується повернутися та виконати

Постанову Верховної Ради України «Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Стратегія реінтеграції в Україну тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополь: проблемні питання, шляхи, методи та способи», які було прописано у пункті 2.1, абзац 3 прийняти закон «про колабораціонізм та очищення влади (люстрацію) в Автономній Республіці Крим та місті Севастополі».

2.3. Підготувати та провести Парламентські слухання з питань формування політики реінтеграції Кримського півострова з широким залученням до участі представників кримської експертної спільноти та представників громадських організацій, які займаються кримською тематикою.

2.4. Комітету Верховної ради з питань освіти, науки та інновацій підготувати та провести комітетські слухання щодо реінтеграції кримського регіонального освітнього та наукового простору.

2.5. Доповнити Кримінальний кодекс України статтею 448 – «Лінгвоцид». Лінгвоцид, тобто діяння, умисно вчинене з метою знищення мовної спільноти або обмеження використання мови, її усунення з публічного простору чи значного зменшення її використання та/або культурного значення, що може містити, але не обмежується: заборону використання мови в публічних або приватних місцях; заборону викладання мови та навчання мовою в навчальних закладах; створення умов, за яких викладання мови та навчання мовою в навчальних закладах є неможливим, – карається позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі.

Публічні заклики до лінгвоциду, а також виготовлення матеріалів із закликами до

лінгвоциду з метою їх розповсюдження або розповсюдження таких матеріалів

– караються арештом на строк до шести місяців або позбавленням волі на строк до п'яти років.

3. Кабінету міністрів України:

3.1. Внести зміни в структуру Міністерства освіти та науки України та створити окремий підрозділ «Директорат освітньої та наукової реінтеграції тимчасово окупованих територій України».

3.2. Створити державну міжвідомчу комісію з питань реінтеграції дітей та молоді з ТОТ при Кабінеті Міністрів України.

3.3. Внести зміни до Постанови КМУ № 796 «Деякі питання призначення і виплати соціальних стипендій студентам (курсантам) закладів фахової передвищої та вищої освіти» та Постанови КМУ № 1047 «Про розміри стипендій у державних та комунальних закладах освіти, наукових установах» з метою підвищення соціальних стипендій для студентів з ТОТ з урахуванням прожиткового мінімуму та реальних потреб таких осіб.

3.4. Внести зміни до Постанови КМУ № 673 «Про затвердження Порядку пільгового кредитування для здобуття професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти» з метою вдосконалення механізму надання пільгового кредитування внутрішньо переміщеним особам для здобуття професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти.

4. Створити громадську раду з питань реінтеграції дітей та молоді з ТОТ при Міністерстві з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України.

5. Міністерству закордонних справ України забезпечити виконання підписаного

Меморандуму про співпрацю, підтримку Експертної мережі Кримської платформи.

6. Міністерству освіти та науки України:

6.1. Провести аналіз державного стандарту рф та освітніх програм, за якими навчались діти під час окупації, задля визначення найбільш небезпечних наративів що змінювали світогляд та сприяли індоктринації молоді.

Ініціювати створення Державної міжвідомчої комісії з питань інтеграції дітей та молоді з ТОТ задля всебічного дослідження проблематики реінтеграції дітей та молоді з ТОТ та пошуку способів вирішення виявлених проблем при Міністерстві з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України.

6.2. Розробити, затвердити та опублікувати алгоритми відбору та програми підготовки кадрового резерву для освітнього простору Кримського півострова. Розпочати підготовку кадрового резерву. З метою вирішення проблеми кадрового дефіциту в умовах повоєнної демографічної кризи запровадити у навчальних закладах Кримського півострова проміжну посаду помічника вчителя, вихователя дошкільного навчального закладу.

6.3. Створити структурний підрозділ апарату Міністерства освіти та науки України (Директорат освіти для окупованих територій) з експертними групами, які утворюються для виконання завдань за окремими напрямками діяльності реінтеграції тимчасово окупованих територій для виконання завдань, пов'язаних із забезпеченням формування державної політики щодо гарантування доступу до української освіти осіб з ТОТ, координацією та моніторингом її реалізації, проведення аналізу та оцінки впливу її реалізації.

6.4. Створити окремі освітні заклади формату онлайн, діяльність яких спрямовувати-

меться на надання освіти з урахуванням особливих освітніх потреб дітей з окупованих територій, а саме: розробка робочих начальних планів з врахування факту навчання за освітніми програмами на ТОТ, робота школи в зручній для мешканців ТОТ час, індивідуальні освітні траєкторії, індивідуальні та групові онлайн-заняття з тьютором (наставником). Ввести до єдиного державного класифікатора професій України посаду тьютора.

Враховуючи необхідність внести зміни до наказу Міністерства освіти і науки України № 271 *«Про затвердження Порядку прийому для здобуття вищої, фахової передвищої та професійної (професійно-технічної) освіти осіб, які проживають на тимчасово окупованій Російською Федерацією території України»* з метою встановлення чітких часових проміжків проведення вступних іспитів, надання можливості подавати оригінали документів до приймальної комісії закладу освіти після завершення окупації населеного пункту, в якому зареєстроване/задеклароване місце проживання вступника, позаяк існуючий порядок створює безпекові ризики.

6.5. Розробити та впровадити окремий механізм для підтвердження результатів навчання та проходження періодів навчання за курс загальної середньої освіти, отриманих на тимчасово окупованій території для продовження навчання у тому числі за кордоном.

Уніфікувати порядок отримання документів про базову середню освіту або повну загальну середню освіту (проходження річного оцінювання та державної підсумкової атестації) шляхом внесення відповідних змін до *Положення «Про індивідуальну форму здобуття повної загальної середньої освіти»* та *Порядку прийому для здобуття вищої, фахової*

передвищої та професійної (професійно-технічної) освіти осіб, які проживають на тимчасово окупованій Російською Федерацією території України.

6.6. Розробити, затвердити та опублікувати алгоритм дій для обміну документів про освіту, здобутих у період окупації Криму. У зв'язку з чим додатково розробити та впровадити за-безпечення можливості підтвердження освітніх кваліфікацій здобутих на ТОТ незалежно від дати вступу до вищого навчального закладу через удосконалення процедури ате-стації згідно Наказу МОН №537 у відповідності з Конвенцією про визнання кваліфікацій з вищої освіти в європейському регіоні (Розділ VII), яка ратифікована відповідним Законом України 03.12.1999 р. № 1273-XIV, та рекомендаціями цієї Конвенції, а також імплементації норм Наказу МОН від 05.05.2015 р. №504. А саме:

- для проведення процедури визнання, особи надають наявні у них освітні документи, такі як: копії документів про освіту або періоди навчання, студентський квиток, академічну відомість, залікову книжку, опис курсів, документи про неформальне та неофіційне навчання або інші документи, що можуть підтвердити факт навчання та/або здобуття кваліфікації; а також наявні документи про досвід роботи, такі як: свідоцтво про досвід роботи, трудовий договір, трудову книжку, довідки з місць роботи або інші документи, які можуть свідчити про відповідну кваліфікацію.

Внести зміни до Положення "Про індивідуальну форму здобуття повної загальної середньої освіти" з метою надання можливості отримати документ про базову середню освіту або повну загальну середню освіту без виїзду з тимчасово окупованої території

України під час навчання на екстернат формі, позаяк діюча процедура створює безпекові ризики.

6.7. Побудувати освітню підсистему, яка надасть можливостей для студентів з ТОТ продовжити навчання у закладах вищої освіти, розташованих на підконтрольній Україні території, в дистанційній формі, оскільки можливість виїзду з таких територій заблокована окупаційними військами або/та становить загрозу життю, здоров'ю та свободі громадян. Цю освітню підсистему логічно сформувавати за прикладом освітньої підсистеми, яка сьогодні застосовується для українських дітей, які перебувають на території інших держав (ЄС, США тощо).

6.8. Запровадити екстернат форму навчання для всіх бажаючих студентів з українських вишив, які мешкають на ТОТ України.

Розробити Методичні рекомендації для закладів фахової передвищої та вищої освіти з метою створення можливостей для студентів з ТОТ продовжити навчання у закладах освіти, розташованих на підконтрольній Уряду України території в дистанційній формі, формі екстернату оскільки можливість виїзду з тимчасово окупованих територій заблокована окупаційними військами та/або становить загрозу життю, здоров'ю та свободі громадян.

Врахувати інтереси осіб, що проживають на ТОТ під час розробки та затвердження Порядку прийому на навчання до закладів фахової передвищої освіти в 2024 році та у відповідності до наказу Міністерства освіти і науки України № 271 «Про затвердження Порядку прийому для здобуття вищої, фахової передвищої та професійної (професійно-технічної) освіти осіб, які проживають на тимчасово окупованій Російською Федерацією

території України» врахувати інтереси осіб, що проживають на ТОТ та затвердити квоту-2 для вступників з ТОТ.

Внести зміни до *Типових правил прийому до закладів професійної (професійно-технічної) освіти України з урахуванням інтересів осіб з ТОТ та у відповідності до наказу Міністерства освіти і науки України № 271 «Про затвердження Порядку прийому для здобуття вищої, фахової передвищої та професійної (професійно-технічної) освіти осіб, які проживають на тимчасово окупованій Російською Федерацією території України» з метою надання квоти-2 вступникам з ТОТ.*

6.9. Створити і забезпечити роботу єдиної інформаційної платформи (веб-порталу) для молоді з ТОТ, яка, зокрема, міститиме інформацію щодо вступу, освітніх послуг, наявних підготовчих або предметних курсів тощо.

6.10. Своєчасно готувати та проводити систематичні інформаційні кампанії про існуючі освітні послуги, які надаються громадянам України з ТОТ, із врахуванням викликів, пов'язаних із поширенням інформації на окуповані території (своєчасність початку інформаційних кампаній, залучення до проведення інформаційних кампаній маркетологів для пошуку й використання найбільш дієвих шляхів поширення інформації).

6.11. У співробітництві з експертним середовищем провести аудит та дослідити існуючу законодавчу та нормативну базу з точки зору формування чіткої освітньої політики починаючи з документів прийнятих у 2014 році.

6.12. Привести у відповідність до викликів, що пов'язані з повномасштабним вторгненням, діяльність Освітніх центрів, зокрема провести аудит діяльності Освітніх центрів «Крим – Україна» щодо вступної кампанії 2023,

організувати навчання представників професійних, фахових передвищих та вищих закладів освіти щодо майбутньої вступної кампанії для дітей з ТОТ, надати методичні рекомендації щодо особливостей проведення вступної кампанії для абітурієнтів з ТОТ в умовах воєнного часу. Провести аудит діяльності таких освітніх центрів за весь період їх функціонування.

6.13. З метою забезпечення безпеки дітей та молоді у період активних бойових дій при деокупації українських територій розробити відповідну програму та розпочати її реалізацію, використовуючи можливості відповідних Міжнародних організацій та, насамперед, формату Міжнародної Кримської платформи.

Проблеми, вирішення яких відстрочено до настання факту деокупації, але цілі, принципи та алгоритми їх вирішення мають бути розроблені та опубліковані заздалегідь

7. Міністерству освіти та науки України:

7.1. Розробити та підготувати до реалізації освітню концепцію та план заходів реінтеграції жителів тимчасово окупованих територій, яка визначатиме особливості залучення таких громадян до української освіти на різних рівнях та у різних формах з використанням інструментів формальної та неформальної освіти; спеціальні програми ціннісного спрямування, з урахуванням викликів тривалого знаходження дітей під впливом російських наративів.

7.2. Розробити адаптації освітніх програм для тимчасово окупованих територій через розробку «компенсаторних робочих

навчальних програм» для дошкільної освіти; початкової, середньої та старшої школи; вищої школи відповідно до Державного освітнього стандарту України.

Розробити програму «м'якої українізації», яка передбачає заміну російської мови як мови побутового спілкування на українську та кримськотатарську мови через тримовне спілкування та навчання за всіма рівнями регіональної освітньої системи у Криму, починаючи з дошкільних освітніх закладів.

7.3. Підготувати програми посиленого вивчення українознавчого компонента (Українська мова, Історія України, Географія, Правознавство, Людина та світ тощо).

7.4. Запустити проект із підготовки навчальної літератури (історія, література, географія, біологія) для пізнання регіону проживання, малої Батьківщини мешканців Криму. Ефективна реінтеграція Криму неможлива без розуміння та осмислення літературно-історичного контексту розвитку та життя цієї української території.

Розробити інформаційно-просвітницький посібник «Крим. Історія краю» (умовна назва) історико-краєзнавчого змісту з метою обізнаності та пізнання кримчан, і не тільки, а також протидії інформаційним міфам та російській пропаганді, наративами, що реалізовувалися окупаційною владою на тимчасово окупованій території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя. Доручити розробку посібника Українському інституту національної пам'яті.

7.5. Сформуванню нову регіональну освітню модель для Кримського півострова із встановленням стратегічних цілей – виховання «патріотів України» та «відповідальних громадян».

7.6. Розробити та опублікувати критерії оцінки результатів процесу реінтеграції

освітнього простору у деокупованому Криму. У тому числі критерії визначення категорій «патріотизм» та «відповідальний громадянин». Пропонуємо використовувати такі формулювання:

- «Патріотизм» – це любов і повага до свого способу життя, прийняття необхідності його захисту.

- «Патріот» – людина, яка любить, поважає і готова усвідомлено захищати свій спосіб життя, який є переважним у державі та забезпечує гідний рівень життя. Патріот – відповідальний громадянин.

«Відповідальний громадянин» – особа, що належить до постійного населення і має достатній обсяг прав, обов'язків та можливостей, забезпечених Конституцією, які мають можливість користуватися цими правами, виконувати обов'язки, давати повний звіт у своїх діях, приймати на себе провину за свої чи владі помилки чи поганий перебіг справ, бути готовим їх виправляти.

7.7. Сформуванню в МОН чітку однозначну позицію щодо кримських колабораціоністів зі сфери освіти та науки. Прийняти рішення щодо розробки та впровадження механізмів позбавлення колабораціоністів вчених звань, почесних звань.

7.8. Пропонуємо наступний варіант трактування поняття «освітній колабораціонізм» – «добровільне зайняття керівних посад в освітніх установах на окупованих територіях України, інших територіях Російської Федерації; знищення/участь у знищенні українських книг, навчальних матеріалів, наочних посібників; організація, проведення, участь у освітніх заходах, що мають на меті милітаризацію свідомості учнів, схвалення їх до підтримки держави-окупанта, схвалення ведення війни проти

України, готовність до участі у війні проти України на стороні держави-агресора;

публічні заяви щодо підтримки окупації території України; ведення агітації, роз'яснювальної роботи на користь держави-окупанта, у тому числі заклики, агітація про вступ на службу до збройних сил, інших підрозділів держави-агресора; публічне схвалення ведення війни проти України; заклики до знищення України та її громадян».

7.9. Пропонуємо наступний варіант трактування поняття «науковий колабораціонізм» – «добровільна передача результатів наукових досліджень та наукових розробок; участь у російських наукових проектах; у наукових проектах, що фінансуються або спів фінансуються російською стороною; участь у наукових та/або науково-практичних конференціях, симпозиумах, круглих столах, інших заходах з обговорення або обміну науковими досягненнями, технологічними розробками тощо, що проводяться на території держави-агресора, на окупованих територіях України, відео-конференціях, що проводяться російською стороною та /або за участю представників російської сторони. У тому числі, що фінансуються або спів фінансуються російською стороною; публікація наукових статей, інших матеріалів за підсумками наукових досліджень у російських виданнях чи фінансованих повністю чи частково російською стороною.

Добровільне зайняття керівних посад у наукових установах на окупованій території України; публічні заяви щодо підтримки окупації території України; ведення агітації, роз'яснювальної роботи на користь держави-окупанта, у тому числі заклики, агітація про вступ на службу до збройних сил, інших підрозділів держави-агресора; публічне схвалення

ведення війни проти України; заклики до знищення України та її громадян».

7.10. Розпочати підготовку кадрів для кримської регіональної системи освіти, які вільно володіють українською, кримськотатарською, англійською та російською мовами для всіх рівнів освітнього процесу (дошкільна освіта, середня освіта, вища освіта). Таку підготовку доручити ВНЗ які мають відповідні компетенції у кримській проблематиці.

Найбільш логічним було б створення бази такої кадрової підготовки в Кримському республіканському інституті післядипломної педагогічної освіти після його евакуації з окупованої території Кримського півострова та забезпечення його новим кадровим складом, що не запламував себе співпрацею з окупантами.

Забезпечити впровадження та поширення української та кримськотатарської мов як мов повсякденного спілкування у всі рівні регіональної освітньої моделі Кримського півострова, починаючи з дошкільних освітніх закладів.

7.11. Підготувати кадри для проведення курсів із освоєння української мови дорослим населенням Кримського півострова.

7.12. Внести необхідні законодавчі та нормативні зміни з питань кадрової люстрації та формування регіональної освітньої моделі у кримській регіональній освітній системі.

7.13. Розробити, затвердити та опублікувати навчальні програми на перехідний період, який не повинен і не може перевищувати трирічного періоду. Враховуючи існуючі кримські особливості. Перші три роки процесу реінтеграції деокупованої території Криму з урахуванням того, що з 2027 року старшокласники обиратимуть дисципліни навчання

відповідно до норм чинного законодавства та нормативних актів.

7.14. Сформувати приблизну кількісну структуру підсистеми дошкільної освіти, обов'язкової загальної середньої освіти, професійної освіти робочих спеціальностей, вищої освіти для Кримського півострова з огляду на різноманітність форм власності в освітньому просторі регіону, що реінтегрується.

7.15. Визначити, обговорити в експертному та громадянському середовищі перелік закладів вищої освіти, які будуть відроджені на території Криму одразу після деокупації. А також перелік спеціальностей та напрямів підготовки.

7.16. Визначити, обговорити в експертному та громадянському середовищі перелік

наукових установ, які будуть відроджені на території Криму одразу після деокупації. А також перелік напрямів наукових досліджень.

8. Без ресурсного забезпечення неможливо виконати жодного завдання щодо реалізації політики реінтеграції. У тому числі й у сфері освіти та науки. У зв'язку з цим, і враховуючи всі складнощі та проблематику бюджетного фінансування довготривалого процесу реінтеграції, рекомендуємо створити Фонд реінтеграції Криму, і залучити до його формування країни-учасники Міжнародної Кримської платформи. Президенту України, Міністерству закордонних справ України, Експертній мережі Кримської платформи обов'язково винести це питання на найближчий IV Саміт Міжнародної Кримської платформи.